

■ Dr. Öğr. Ü. Songül Atak* ■

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ENGELLİ HAKLARI KOMİTESİ'NİN KARAR VE GENEL YORUMLARI

THE VIEWS AND GENERAL COMMENTS OF THE UNITED NATIONS COMMITTEE ON THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES

ÖZET

Birleşmiş Milletler'in engelli hakları alanında kabul etmiş olduğu belgeler içinde en önemli belge Engelli Hakları Sözleşmesi ile Seçmeli Protokol'dür. Sözleşme'nin hükümlerinin Sözleşme'ye taraf olan devletlerde uygulanmasını izleme görevi bu amaçla kurulmuş olan Engelli Hakları Komitesi'ne verilmiştir. Komitenin görevleri; taraf devletlerce sunulan raporları incelemek, Sözleşme'yi ağır ve sistematik şekilde ihlal ettiği iddia edilen devletler hakkında soruşturma yürütmek, Genel Yorumlar kabul etmek ve Sözleşme'de düzenlenen hakların ihlalleri konusunda yapılan bireysel şikayetleri incelemektir.

Bu çalışmada, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi'nin kurulduğu günden beri kabul etmiş olduğu Genel Yorumlar ile Sözleşme'de yer alan hakların ihlaline ilişkin yapılan bireysel şikayetler hakkında verdiği kararlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi, Seçmeli Protokol, Engelli Hakları Komitesi, Genel Yorumlar, Bireysel Şikayet

ABSTRACT

The most important documents adopted by the United Nations, in the field of disability rights, are the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol. The monitoring of implementation of the Convention's provisions at the States Parties has given to the Committee on the Rights of Persons with Disabilities.

The tasks of the Committee are to review the State Parties reports, to conduct an inquiry about the States Parties that violate the Convention in a grave and systematic way, to prepare General Comments and to examine individual complaints with regard to alleged violations of the Convention by States parties.

In this study, the Committee's views with regard to alleged violations of the Convention and General Comments of the Committee have been reviewed.

Keywords: The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, The Optional Protocol, The Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comments, The Individuals Communications

* Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi,
songulatak@hotmail.com

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler tarafından 2006 yılında kabul edilerek 2008 yılında yürürlüğe giren Engelli Hakları Sözleşmesi ile Seçmeli Protokol¹, engelli bireylere yönelik insan hakları ihlallerinin önüne geçmek ve bu hakların geliştirilmesini sağlamak amacıyla Birleşmiş Milletler'in bu alanda atmış olduğu en önemli adımdır.

Engelli Hakları Sözleşmesi'nin hükümlerinin uygulanmasını izlemek amacıyla, Birleşmiş Milletler'in diğer insan hakları sözleşmelerinde yer alan izleme mekanizmasına benzer bir mekanizma oluşturulmuştur. Sözleşme'nin uygulanmasını izleme görevi ise, Engelli Hakları Komitesi'ne verilmiştir.

Komite, Sözleşme'nin taraf devletlerde uygulanmasını izleme ve taraf devletlerin Sözleşme'yi uygularken karşılaşılabilecek sorunların çözümünde yol gösterici olması amacıyla kurulmuştur. Komite'nin temel görevleri şunlardır: Taraf devletlerin Sözleşme gereğince hazırlamak zorunda oldukları raporları incelemek, Sözleşme'yi ağır ve sistematik şekilde ihlal ettiğine ilişkin inandırıcı veriler olan taraf devletler hakkında soruşturma yürütmek, Sözleşme'nin uygulanmasında yol gösterici olması amacıyla, Sözleşme'nin maddelerinin içeriğini açıklayan Genel Yorumlar hazırlamak ve Sözleşme'de düzenlenen hakların taraf devletlerce ihlal edildiğine ilişkin yapılan bireysel şikayetleri incelemek.

Bu çalışmada, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Komitesi'nin bireysel şikayetler hakkında verdiği kararlar ile, hazırlamış olduğu Genel Yorumlar incelenmiştir.

I- ENGELLİ HAKLARI SÖZLEŞMESİ

Engelli Hakları Sözleşmesi'nin kabulü, Birleşmiş Milletler tarihinde engelli haklarının korunması konusunda bir kilometre taşı olarak tanımlanabilir. Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın ifadesiyle,

¹ A/RES/61/106/2006

Sözleşme'nin kabulü, dünya genelinde sayıları 650 milyonu bulan engelliler için yeni bir dönemin başlangıcıdır².

BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Louise Arbour da 5 Aralık 2006 tarihinde Hazırlık Komitesi'nin 8. oturumunda yaptığı konuşmada, Sözleşme hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: Sözleşme değişim açısından bir katalizör rolünü oynayacaktır. Sözleşme, engelliliğe ilişkin yardım, tıbbi tedavi ve toplumsal koruma bakış açısından uzaklaşıp, engelli bireyleri Sözleşme'de tanınan hakları talep edebilen, toplumun aktif üyeleri olarak değerlendiren ve hakların öznesi olarak gören bir yaklaşıma yönelmiştir³.

Bazı uzmanlar, Sözleşme'nin sahip olduğu güç ve eşsiz niteliğinden dolayı, dünya genelinde engelliliğe ilişkin politikaların hukuki ve etik temellerini köklü bir şekilde değiştirme potansiyeline sahip olduğunu ileri sürmüştür⁴. “Sözleşme, tek başına ne salt ayrımcılık yasağı sözleşmesidir, ne de doğrudan temel hak ve özgürlükler üzerine kurulmuştur. Her iki türün özelliklerini taşıyan ‘hibrit’ bir sözleşmedir”⁵.

Engelli Hakları Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler'in 21. Yüzyılda kabul etmiş olduğu ilk insan hakları sözleşmesidir. Görüşmeleri en hızlı şekilde sonuçlanmış sözleşme olarak tanınmaktadır⁶. Uluslararası toplum da bu Sözleşme'yi, benzeri görülmemiş bir istek ve coşkuyla karşılamıştır⁷.

² <https://www.un.org/press/en/2006/sgsm10797.doc.htm> (Erişim T. 15 Şubat 2019)

³ Konuşma metni için bkz. <https://www2.ohchr.org/english/.../disability/.../statementhcddec06>, (Erişim T. 30 Ocak 2019)

⁴ Jerome E. Bickenbach, “Disability, Culture and the UN Convention”, *Disability and Rehabilitation*, 2009, 31(14), s.1111.

⁵ Selda Çağlar, “Engelli Hakları Sözleşmesi'nde Ayrımcılık Yasağı ve Türkiye'nin Uyum Sorunu”, *TBB Dergisi*, 2011 (96), s.151.

⁶ Shivaun Quinlivan, “The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: An Introduction”, *ERA Forum*, 13, published online: 7 February 2012, s.72.

⁷ Rosemary Kayess- Phillip French, “Out of Darkness into Light? Introducing the Convention on the Rights of Persons with Disabilities”, *Human Rights Law Review*, 8:1 (2008), s.2.

Sözleşme'nin giriş kısmında; engelliliğin değişen bir kavram olduğu belirtilmiş ve yetersizliği olan kişilerin diğer bireylerle eşit, temelde topluma tam ve etkin katılımını engelleyen çevresel ve tutumsal bariyerlerin etkileşiminden kaynaklandığı açıklanmıştır.

Bu tanım "engelli" kavramının sabit olmadığını, değişebileceğini ve toplumdan topluma farklılaşan çevresel koşullara bağlı olduğunu kabul etmiş olmaktadır. Ayrıca bu yaklaşım, engelliliği tıbbi bir durumdan ziyade, negatif tutumlar ile olumsuz çevresel koşulların sonucu olarak ortaya çıkan bir durum olarak değerlendirmektedir. Çevresel ve tutumsal engellerin ortadan kaldırılması ile engelli bireyler topluma aktif bir üye olarak katılabilecek ve haklarını tam olarak kullanabileceklerdir⁸. Bu tanım, engelli bireylerin topluma tam, eşit ve etkili bir şekilde katılımını engelleyen bariyerlere yoğunlaştığı için engelliliğe ilişkin sosyal modeli açık bir şekilde destekleyen bir tanımdır⁹. Aynı zamanda, Sözleşme'nin genel yaklaşımının ışığında değerlendirildiğinde, toplumsal hizmetlere hak temelli yaklaşım argümanı için bir temel oluşturmaktadır. Ayrıca, bu tanımın kullanılması, engelli bireylerin toplumsal hizmet programlarının planlanmasına ve genel politikanın oluşturulmasına daha çok katılmalarını teşvik edecektir¹⁰.

Sözleşme 50 maddeden oluşmaktadır. 1. maddesinde Sözleşme'nin amacı açıklanmıştır. 2. maddede Sözleşme'nin amaçları bakımından; iletişim, dil, engelliliğe dayalı ayrımcılık, makul uyumlaştırma ve evrensel tasarım kavramlarına açıklık getirilmiştir. 3. maddede Sözleşme'nin dayandığı ilkeler açıklanmıştır. 4. maddede Sözleşme'nin taraf devletlere getirdiği genel yükümlülükler yer verilmiştir. 5. maddede ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi açıklanmış ve bunun sağlanabilmesi için makul uyumlaştırılmanın gerekliliği vurgulanmıştır. 6. madde engelli kadınlar,

⁸ <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/frequently-asked-questions-regarding-the-convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html#sqc3> (Erişim T. 5 Mayıs 2019)

⁹ Quinlivan, s.76.

¹⁰ Eilionoir Flynn, *From Rhetoric to Action, Implementing the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, Cambridge University Press, New York, USA, 1. Basım, 2011, s.18.

7. madde ise engelli çocuklar ile ilgili düzenlemeye yer verilmektedir. 8. madde farkındalık oluşturmaya, 9. madde ise erişebilirlik konusunu düzenlemiştir.

10. maddeden 30. maddeye kadar olan kısımda, engelliler açısından güvence altına alınan temel haklar sayılmıştır. Bu kısım incelendiğinde, Sözleşme'nin çok geniş bir haklar yelpazesini içerdiği görülmektedir. Sözleşme'de kişisel, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara yer verilmiş ve engelli bireylerin bu hakları diğer bireylerle eşitlik temelinde kullanabilmeleri güvence altına alınmıştır. 31 ile 40. maddeler arasında, uygulama ve izleme mekanizmasına; 41 ile 50. maddeler arasında da, Sözleşme'nin işleyişiyle ilgili düzenlemelere yer verilmiştir.

II- ENGELLİ HAKLARI KOMİTESİ

Sözleşme öncelikle iç hukukta bir izleme mekanizması oluşturulmasını öngörmektedir. Sözleşme'nin 31 ve 33. maddesi bu konuda önemli bir düzenleme içermektedir. 31. madde taraf devletlere, bu Sözleşme'nin etkili olabilmesi için politikaların belirlenmesi ve uygulanmasını sağlamak amacıyla, istatistikler ve araştırma verileri de dahil olmak üzere, uygun verileri toplama yükümlülüğü getirmektedir.

Bu düzenleme, toplanacak bütün verilerin taraf devletlerin üstlenmiş oldukları yükümlülüklerin yerine getirilmesinde gerekli değerlendirmeleri yapmalarına ve engelli bireylerin haklarını kullanırken karşılaştıkları engellerin tanımlanmasında ve ele alınmasında yardımcı olacaktır¹¹. Sözleşme'nin getirmiş olduğu istatistik ve veri toplama görevi, Sözleşme'nin uygulanması ve izleme mekanizması konusunda, bu Sözleşme'yi diğer uluslararası insan hakları belgelerinden ayırt eden önemli bir özelliktir¹².

33. madde ise taraf devletlere, bu Sözleşme'nin uygulanması ile bağlantılı konular için kendi hükümetleri içinde bir ya da daha fazla

¹¹ Bickenbach, s.1119.

¹² Flynn, s.26.

merkezi noktalar oluşturma ve farklı sektörlerde ve farklı düzeylerde konuyla bağlantılı faaliyetlere destek olması amacıyla hükümet içinde bir koordinasyon mekanizması oluşturma görevi yüklemektedir. Bu düzenlemenin en önemli özelliklerinden birisi, engelli bireylerin ve engelli örgütlerinin her zaman ve her düzeyde izleme sürecine dahil edilmesini zorunlu kılmış olmasıdır¹³.

Komite de 33. maddeye açıklık getirdiği 7 Nolu Genel Yorumunda, taraf devletlerin, engelli örgütlerinin izleme sürecinin bütün aşamalarına aktif bir şekilde katılımlarını sağlamalarının önemi üzerinde durmuş ve bu kurumların Sözleşme'nin izleme sürecinde anahtar bir rol oynamaları gerektiğini belirtmiştir. Bunun gerçekleşebilmesi için de bu örgütlere ihtiyaç duydukları maddi kaynağın temin edilmesi, Sözleşme'nin ve ilgili diğer belgelerin çevirisinin yapılması ve gerekli bütün dökümanlara ulaşabilmelerin sağlanması istenmiştir¹⁴.

Sözleşme'nin uygulanmasını denetleyen uluslararası mekanizma ise, Engelli Hakları Komitesi'dir. Komite bu alanda önemli bir rol oynamakla beraber, Sözleşme'nin başarısı, Sözleşme'ye taraf devletlerin Sözleşme'yi hem uygulama hem de izleme konusundaki tutumuna büyük ölçüde bağlıdır. Şayet 33. madde bu çalışmaların gerçekleşmesinde teşvik edici olursa, Sözleşme'nin taraf devletlerin politikalarına, yasalarına ve geleneklerine aktarılmasında etkili bir rol oynamış olacaktır¹⁵.

Engelli Hakları Komitesi'ne ilişkin düzenleme Sözleşme'nin 34 ile 39. maddeleri arasında yer almaktadır. Komite'nin, engelli hakları alanında daha önce çalışmış ve bu konuda uzman olan 18 üyeden oluşması öngörülmüştür. Komite üyeleri taraf devletlerce önerilecek ancak Komite içinde bağımsız bir şekilde çalışmalarını sürdüreceklerdir. Üyelerin seçiminde eşit coğrafi dağılım ve farklı uygarlık biçimleri ile hukuk sis-

¹³ Quinlivan, s.83.

¹⁴ CRPD/C/GC/6, General Comment No. 7 (2018) on the participation of persons with disabilities, including children with disabilities, through their representative organizations, in the implementation and monitoring of the Convention, Prg.34-41.

¹⁵ Ron MacCallum, "The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Some Reflections" Sydney Law School, Legal Studies Research Paper, No. 10/30, March 2010, s.15.

temlerinin temsili gözetilecek, engelli uzmanların katılımına ve cinsiyetlerin eşit temsiline dikkat edilecektir.

Komite'nin görevlerinden biri, taraf devletlerin Sözleşme gereğince sunmak zorunda oldukları raporların incelenmesidir. Diğer bir görevi, Sözleşme'de düzenlenen hakların Seçmeli Protokol'e taraf olan bir devlette ağır ve sistematik bir şekilde ihlal edildiğine ilişkin güvenilir verilerin olması durumunda, bu iddiaları araştırmak üzere o ülke hakkında bir soruşturma yürütmektir.

Komite'nin Sözleşme'nin uygulanması sağlama açısından önemli bir görevi de, taraf devletlerin Sözleşme'yi uygularken karşılaştıkları sorunların çözümünde yol gösterici olması için, Sözleşme'nin maddelerine açıklık getiren Genel Yorumlar yayınlamaktır. Genel Yorumlar, Sözleşme'nin taraf devletlerde etkili bir şekilde uygulanabilmesine yardımcı olmaktadır. Bu yorumlarda Sözleşme'nin maddelerine açıklık getirilmekte ve taraf devletlere Sözleşme'yi uygularken hangi hususları dikkate almaları gerektiği konusunda bilgi verilmektedir. Genel Yorumlar bağlayıcı olmamakla beraber, taraf devletlerin Sözleşme'yi uygulamasında önemli ölçüde aydınlatıcı olmaktadır.

Komite şimdiye kadar yedi tane Genel Yorum yayımlamıştır. 1 Nolu Genel Yorum Sözleşme'nin 12. maddesine ilişkin olup, "Yasa Önünde Eşitlik" başlığını taşımaktadır¹⁶. 2 Nolu Genel Yorum 9. maddeye ilişkin olup "Erişebilirlik" başlığını taşımaktadır¹⁷. 3 Nolu Genel Yorum 6. maddeye ilişkin olup, "Engelli Kadınlar ve Kız Çocukları" başlığını taşımaktadır¹⁸. 4 Nolu Genel Yorum 24. maddeye ilişkin olup, "Kapsamlı Eğitim" başlığını taşımaktadır¹⁹. 5 Nolu Genel Yorum 19. maddeye ilişkin olup "Bağımsız Bir Yaşam Sürdürebilme ve Toplumsal Yaşama Katılım" başlığını taşımaktadır²⁰. 6 Nolu Genel Yorum 5. mad-

¹⁶ CRPD/C/GC/1, General Comment No. 1 (2014), Article 12: Equal recognition before the law

¹⁷ CRPD/C/GC/2, General Comment No. 2 (2014), Article 9: Accessibility

¹⁸ CRPD/C/GC/3, General Comment No. 3 (2016) on women and girls with disabilities

¹⁹ CRPD/C/GC/4, General Comment No. 4 (2016) on the right to inclusive education

²⁰ CRPD/C/GC/5, General Comment No. 5 (2017) on living independently and being included in the community

deye ilişkin olup, “Eşitlik ve Ayrımcılık Yasağı” başlığını taşımaktadır²¹. 7 Nolu Genel Yorum ise 4. ve 33. maddelere ilişkin olup “Engelli Bireylerin Sözleşme’nin Uygulanması ve İzlenmesi Sürecine Katılımı” başlığını taşımaktadır²².

Komite’nin en önemli görevi ise, Sözleşme’de güvence altına alınan hakların ihlaline ilişkin bireysel şikayetleri inceleyerek, ihlalin gerçekleşip gerçekleşmediğine karar vermek ve şayet ihlal saptamış ise yapılacaklar konusunda ilgili devlete tavsiyelerde bulunmaktır. Bireysel şikayet yöntemi, Seçmeli Protokol’de düzenlenmiştir. Bu yöntem göre, Sözleşme’de yer alan hakların taraf devletçe ihlal edildiğini düşünen ve mağdur sıfatını taşıyan bireyler ve birey grupları, bu ihlali gerçekleştirdiğini iddia ettikleri taraf devletler hakkında Komite’ye şikayette bulunabilirler.

Sözleşme’de yer alan hakların taraf devletlerde etkili bir şekilde korunabilmesi ve bu alandaki ihlallerin önüne geçilebilmesi için böyle bir yöntem yer verilmiştir. Komite bireysel şikayetlere ilişkin kararlarını açıklarken, hazırlamış olduğu Genel Yorumlara da sık sık atıfta bulunmaktadır.

III-ENGELLİ HAKLARI KOMİTESİ’NİN KARAR VE GENEL YORUMLARI

A- İşkence, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezaya Maruz Kalmama Hakkı

Komite’nin engellilerin işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezaya maruz kalmama hakları konusunda vermiş olduğu kararlardan biri X-Tanzanya kararıdır²³. X-Tanzanya kararına konu olan

²¹ CRPD/C/GC/6, General Comment No. 6 (2018) on equality and non-discrimination

²² CRPD/C/GC/6, General Comment No. 7 (2018) on the participation of persons with disabilities, including children with disabilities, through their representative organizations, in the implementation and monitoring of the Convention

²³ X-Tanzanya (Başvuru No: 22/2014) (Karar Tarihi: 18 Ağustos 2017) UN.Doc. CRPD/C/18/D/22/2014

olaylar özetle şöyledir: Albinizmliler olan Bay X., 2010 yılında tanımadığı iki kişinin saldırısına uğramış ve bu kişiler tarafından sol kolu dirsekten kesilmiştir. Kolum kesilen parçası, olay mahalinde yapılan aramalara rağmen bulunamamıştır.

Başvurucu Bay X., bu saldırının Tanzanya’da albinizmliler bireylere yönelik yaygın şiddetin bir parçası olduğunu ileri sürmüştür. Tanzanya’da albinizmliler bireyler, mitlere dayandırılan gerekçelerle değişik şiddet türlerine ve ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Örneğin, albinizmliler bireylerin beden parçalarının sağlık ve zenginlik getiren sihirli güçlere sahip olduğu inancı, bu mitlerden bir tanesidir. Bu nedenle, ciddi saldırılara uğramakta ve bedenlerinin bazı parçaları kesilerek, illegal yollarla satılmaktadır.

Bay X., saldırıyı polise bildirmesine rağmen, gerekli soruşturmanın yetkili makamlar tarafından yapılmadığını ve suçluların bulunarak cezalandırılmadığını ileri sürmüştür. Albinizmliler bir birey olduğu için ayrımcılığa ve şiddete maruz kaldığını ve albinizmliler olmanın bir engellilik durumu oluşturduğunu iddia ederek Komite’ye başvurmuştur. Başvurucuya göre taraf devlet, albinizmliler bireylere yönelik devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen şiddeti önlemek için herhangi bir önleyici ya da koruyucu önlem almamaktadır.

Başvuruyu inceleyen Komite, öncelikle engelli tanımının albinizmi de kapsadığını belirtmiştir. Komite’ye göre, taraf devlet, albinizmliler bireylere yönelik şiddetin önlenmesi konusunda hiçbir önlem almamıştır. Başvurucunun özellikle albinizmliler bireyleri hedef alan şiddetin mağduru olduğu açıktır. Taraf devletin bu tür filleri engellemek ve suçluları cezalandırmak için gerekli çabayı göstermemesi hem başvurucuyu hem de albinizmliler diğer bireyleri zarar görebilecek bir konuma koymakta ve onların toplumda diğer bireylerle eşit konumda yaşamalarına engel olmaktadır. Bu nedenlerden dolayı, başvurucu engelliliğe dayalı doğrudan ayrımcılığın mağduru olmuştur. Bu durum Sözleşme’nin 5. maddesini ihlal etmiştir.

Komite, Sözleşme'nin 5. maddesine açıklık getirdiği 6 Nolu Genel Yorumunda da şu saptamayı yapmıştır: Eşitlik ve ayrımcılık yasası, Sözleşme'nin merkezini oluşturur. Engelli bireylerin Sözleşme'de yer alan bütün hakları diğer bireylerle eşit temelde kullanabilmelerinin sağlanması gerekir. Ancak engellilere yönelik ayrımcılık; sistematik bir şekilde sterilizasyona zorlama, tıbbi ya da hormonal müdahaleler yapılması, zorla kürtaj, sağlık hizmetlerine ulaşımın engellenmesi ve özellikle albinizimli bireylerin vücutlarından parçaların kesilerek ticaretinin yapılması gibi vahşi biçimlerde hala devam etmektedir.²⁴

Komite'ye göre başvurucunun yaşadığı şiddet, işkence düzeyindedir ve fiziksel bütünlüğüne yönelik bir ihlaldir. Taraf devletler, devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen işkence, insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleyi önlemek ve cezalandırmak yükümlülüğü altındadır. Taraf devletin bu konuda gerekli çabayı göstermemesi, başvurucunun yeniden mağdur olmasına neden olmuş ve psikolojik işkence ve/ya kötü muamele düzeyine ulaşmıştır. Bu nedenlerden dolayı Sözleşme'nin 15. maddesi ihlal edilmiştir.

Başvurucunun maruz kaldığı şiddet olayından bu yana 8 yıl geçmiş olmasına rağmen, yetkili makamlar tarafından etkili bir soruşturma yürütülmemiş, suçlular yakalanmamış ve cezalandırılmamıştır. Komite'ye göre, bu süre oldukça uzun bir süredir. Ayrıca, bu süre zarfında taraf devlet, saldırıda kolunu kaybeden başvurucunun bağımsız bir şekilde yaşamını sürdürebilmesi için hiçbir destek sağlamamıştır. Bu nedenden dolayı, Sözleşme'nin 17. maddesi 4. madde ile birlikte düşünüldüğünde ihlal edilmiştir.

Komite, başvurucuya ilişkin olarak taraf devlete şu tavsiyelerde bulunmuştur: Başvurucuya, tazminat dahil, etkili çözüm yolları sunmak; bağımsız bir yaşam sürebilmesi için gerekli desteği sağlamak ve tarafsız, hızlı ve etkili bir soruşturma yürüterek saldırıyı gerçekleştirenleri yargılamak.

²⁴ 6 Nolu Genel Yorum, Prg. 7.

Komite genel tavsiyelerde de bulunmuştur: Vücudun bir organının satışı da dahil, albinizimli bireylere yönelik bütün şiddet biçimlerini açıkça yasaklayan bir düzenleme yapılması; bu tür şiddet fiilleri konusunda geciktirilmeksizin soruşturma yürütülmesi ve bu şiddeti uygulayanların yargılanması; farkındalık kampanyalarının yürütülmesi ve albinizimli bireylerin insan haklarını ihlal eden zararlı uygulamaları ve yaygın mitleri ele alan eğitim çalışmalarının düzenlenmesi.

Komite'nin bu kararı özellikle şu açıdan önem taşımaktadır: Engelli bireylere yönelik devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilen şiddet fiillerini önleme ve suçluları cezalandırma konusunda gerekli özeni gösterme sorumluluğunu taraf devletlere yüklemektedir. Engelli bireylere yönelik her türlü şiddeti önlemek için gerekli çabayı göstermeyen devletler, özel şahısların işledikleri fiilerden de sorumlu tutulmaktadır. Ayrıca, devletin bu alandaki yükümlülüğü, yalnızca şiddet fiillerini önlemekle sınırlı görülmemekte, bu şiddeti ortaya çıkaran kültürel yapı ile mücadele etme görevini de kapsamaktadır. Çünkü bu şiddet toplumda çoğunlukla kabul gören kültürün bir parçasıdır.

Komite'nin bu alanda vermiş olduğu son karar, Munir Al Adam-Suudi Arabistan kararıdır²⁵. Çocukken geçirdiği bir kazadan dolayı kısmen işitme engelli olan Bay Adam, Komite'ye yapmış olduğu başvuruda şu iddiaları ileri sürmüştür: 8 Nisan 2012'de gözaltına alınmıştır. Gözaltı süresince falakaya yatırılmış, bunun sonucunda günlerce yürüyememiştir. 20 Mayıs 2012'de başka bir soruşturma merkezine transfer edilmiştir. Burada hücre hapsinde tutulmuş ve yeniden günlerce süren işkenceye maruz kalmıştır. Bu işkencenin sonucunda işitme yetisini tümüyle yitirmiştir. Bu süre zarfında tıbbi tedavi talebinde bulunmuştur. Ancak, 4,5 ay sonra rutin sağlık kontrolü için bir askeri hastaneye sevk edilmiştir. Yapılan kontrolde sağ kulağında ileri derecede işitme kaybı olduğu anlaşılmış ve acil ameliyat olmazsa işitme yetisini tümünden ve kalıcı olarak kaybedeceği belirtilmiştir. Bu teşhise rağmen altı ay süreyle

²⁵ Munir Al Adam-Suudi Arabistan (Başvuru No: 38/2016) (Karar Tarihi: 20 Eylül 2018) UN. Doc. CRPD/C/20/D/38/2016

hastaneye götürülmemiştir. Altı aydan sonra hastaneye götürüldüğünde, yapılan muayenede sağ kulakta %100 oranında işitme kaybı olduğu ve artık ameliyatın da bir çözüm olmayacağı belirtilmiştir. Gözaltına alındığı Nisan 2012 tarihinden beri bir avukatla görüşmesine olanak tanınmamıştır. 5 Eylül 2016'da Riyad Özel Ceza Mahkemesi'nde idam cezası talebiyle hakkında dava açılmıştır. Dava açıldıktan sonra bir avukat atama hakkı olduğu belirtilmiş ancak herhangi bir avukatla görüşme olanağı sağlanmamıştır.

Komite, başvuruyu henüz inceleme aşamasındayken, taraf devletten başvuru sonuçlanıncaya kadar geçici acil önlem almasını istemiş ve başvurucunun özellikle hücre hapsinden çıkarılmasını ve ailesiyle görüşmesine izin verilmesini talep etmiştir. Geçici önlemler kapsamında başvurucu hücre hapsinden çıkarılmış ve ailesi tarafından ziyaret edilmesine izin verilmiştir.

Komite başvuruya ilişkin olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır: İşkence ve kötü muamelenin yapıldığına ilişkin bir iddia ileri sürüldüğünde, taraf devlet bu iddiayı zaman geçirmeksizin tarafsız bir şekilde araştırmalıdır. Başvurucunun işkenceye maruz kaldığına ilişkin net veriler olmasına rağmen, taraf devlet bu konuda etkili bir soruşturma yürüttüğüne dair hiçbir veriyi Komite'ye sunmamıştır. Komite bu durumda başvurucunun iddialarına ağırlık vermiş ve mevcut veriler başvurucunun işkenceye maruz kaldığını gösterdiği için, Sözleşme'nin 15. maddesinin ihlal edildiğini saptamıştır. Başvurucunun hücre hapsinde bulunduğu sürece maruz kaldığı tutum, şiddet ve istismar düzeyine ulaşmıştır. Bu nedenle, 16. madde ihlal edilmiştir. Başvurucunun gözaltında bulunduğu süre zarfında ve tutuklu bulunduğu sürenin bir kısmında avukat ile görüşmesine olanak tanınmadığı için, 13. maddede düzenlenen adil yargılanma hakkı ile tutuklu bulunduğu sürenin önemli bir kısmında tıbbi tedavi görmesine izin verilmemesi nedeniyle, Sözleşme'nin 25. maddesinde düzenlenen sağlık hakkı da ihlal edilmiştir.

Komite, başvurucuyla ilgili olarak taraf devlete şu tavsiyelerde bulunmuştur: İşkence iddialarının tarafsız ve etkili bir şekilde soruşturu-

rulması ve sorumluların yargılanması; tıbbi hizmetlere erişiminin engellenmesinden dolayı meydana gelen işitme kaybı nedeniyle başvurucuya tazminat ödenmesi; işkence altında alınan ifadelerin dosyadan çıkarılarak yeniden yargılama yapılması ve yargılama sürecinde avukat desteğinden yararlanma hakkının sağlanması ve başvurucunun ihtiyaç duyduğu tıbbi tedavinin sağlanması.

Genel tavsiyeler: İşkence yasağına kesin bir dille yer veren yasal düzenlemelerin yapılması; işkence iddialarının etkili bir şekilde soruşturulması; işkence mağdurlarına geciktirilmeksizin tıbbi tedavi olanağının sağlanması; ölüm cezasının kaldırılması.

B- Sağlık Hakkı

H.M.-İsveç kararı²⁶ sağlık hakkı ile bağlantılı olarak Komite'nin vermiş olduğu ilk karardır. Karara konu olan olaylar özetle şöyledir: Bayan H.M. Bağ dokusu rahatsızlığı olan bir engellidir. Sekiz yıldır yürüyememekte ve ayakta duramamaktadır. Hastalığından dolayı yolculuk sırasında sakatlanma riski çok fazla olduğu için hastaneye ya da rehabilitasyon merkezlerine gidememektedir. Hastalığı ilerlemeye devam etmektedir. Hastalığın ilerlemesini durduracak tek tedavi yöntemi, hidroterapidir. Bayan H.M., Yerel Konut Komitesine başvurarak kendi arazisi içinde bulunan konutunu yaklaşık 63 metrekare kadar genişleterek, arka tarafa havuz yapmak için izin istemiştir. Ancak başvurusu reddedilmiştir. Talebinin reddedilme gerekçesi, bu genişletmenin yürürlükte olan yasal düzenleme ve planlara uygun olmamasıdır.

Komite'ye başvuruda bulunan Bayan H.M.'ye göre, içinde bulunduğu koşullar dikkate alındığında tek çözüm yolu, konutuna bir hidroterapi havuzunun yapılmasıdır. Su terapisi, uzmanlar tarafından önerilen bir yöntemdir. Bu yöntem yaşam kalitesini yükseltecek, kaslarını güçlendirecek, kan dolaşımını düzeltecek ve acılarını azaltacaktır.

²⁶ H.M.-İsveç (Başvuru No. 3/2011) (Karar Tarihi: 19 Nisan 2012) UN. Doc. CRPD/C/7/D/3/2011

Komite öncelikle şu değerlendirmeyi yapmıştır: Görünürde tarafsız bir şekilde uygulanan bir yasa, bireylerin özel koşullarını dikkate almaksızın uygulanırsa, ayrımcı sonuçlara yol açabilir. Komite önündeki veriler, başvurunun sağlık koşullarının kritik olduğunu ve evinde yapılacak bir hidroterapi havuzunu kullanabilmesinin çok gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Taraf devlet, başvurunun konutunu genişletme yönündeki talebini reddederken, onun spesifik koşullarını ve ihtiyaçlarını göz önüne almamıştır. 25. maddeye göre, Taraf devletler, engelli bireylerin engellilik temelinde herhangi bir ayrımcılıkla karşılaşmaksızın erişilebilir en yüksek düzeyde sağlık standartlardan yararlanma hakkını tanınmalıdır. Engelli bireylerin, rehabilitasyon da dahil, sağlık hizmetlerine ulaşabilmesi için, bütün uygun önlemleri almalıdır. Sözleşme'nin 26. maddesi de habilitasyon ve rehabilitasyon konusundaki yükümlülüklere yer vermektedir. Yetkili makamların, hidroterapi havuzuna izin vermemeleri, başvurunun engelli bir birey olarak sağlık hizmetlerine ve ihtiyaç duyduğu rehabilitasyona ulaşmasını ciddi bir şekilde engellediği için, Sözleşme'nin 3 ve 4. maddeleri ile birlikte düşünüldüğünde 5, 25 ve 26. maddeleri ihlal edilmiştir.

Başvurucun konutuna hidroterapi havuzu yapma talebinin reddedilmesi, Sözleşme'nin 19. maddesini de ihlal etmektedir. 19. Madde, engelli bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli bütün etkili ve uygun önlemleri alma görevini taraf devletlere getirmektedir. Taraf devlet, gerekli izni vermeyerek, başvurunun yaşamını destekleyecek tek seçeneği de ortadan kaldırmaktadır.

Komite 5 Nolu Genel Yorumunda, 19. maddenin içeriğine açıklık getirmiştir. Komite'ye göre, 19. madde bütün engelli bireylerin bağımsız bir yaşam sürdürebilmeleri ve kendi yaşamlarını kontrol edebilme özgürlüğü konusunda engelli bireylere diğer bireyler ile eşit haklar tanır²⁷. Bağımsız bir yaşam sürdürebilme ise, engelli bireylere kendi yaşamlarını ilgilendiren konularda bütün kararları verebilmeleri ve kendi yaşamlarını kontrol edebilmeleri için gerekli bütün olanakların

²⁷ 5 Nolu Genel Yorum, Prg.2.

sağlanması anlamına gelir. Kişisel özerklik ve kendi kararlarını alabilme hakkı da bağımsız bir yaşam sürdürebilmenin temel koşuludur²⁸.

Komite, başvuru hakkında taraf devlete şu tavsiyelerde bulunmuştur: Taraf devlet, Komite'nin görüşlerini dikkate alarak, başvurunun konutunu genişleterek hidroterapi havuzu yapılmasına izin verilmesi konusundaki başvurusunu tekrar gözden geçirmeli; bu başvuru sürecinde yapmış olduğu masraflar ile birlikte yeterli miktarda tazminatı başvurucuya ödemelidir.

Genel olarak: Taraf devlet, gelecekte benzer ihlallerin önünde geçebilmek için gerekli adımları atmalıdır. Yasal düzenlemelerinde ve uygulamada taraf devletin yükümlülüklerine ilişkin Komite'nin tavsiyelerini dikkate almalıdır.

C- İstihdam Hakkı

İstihdam hakkı, Sözleşme'nin 27. maddesinde oldukça ayrıntılı düzenlenmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından daha önce kabul edilmiş olan bazı belgelerde de ayrıntılı düzenlenmiş olmasına rağmen, bu hakkın engelli bireylere nasıl uygulanacağı konusunda bir belirsizlik söz konusu idi. Engelli Hakları Sözleşmesi'nin kabulü ile birlikte bu belirsizlik önemli ölçüde ortadan kalkmıştır²⁹.

Komite'nin engelli bireylerin istihdamıyla ilgili verdiği ilk önemli karar Gröninger-Almanya kararıdır³⁰. Bayan Liliane Gröninger başvuruyu kendisi, eşi ve engelli çocuğu adına yapmıştır. Sözleşme birkaç istisna dışında, engellilerin aile üyelerine ya da engellilere eşlik eden diğer bireylere hak tanımamıştır. Sözleşme'deki istisnalar ise, şiddet ve istismara maruz kalmama, konuta ve aileye saygı ile yeterli standartlarda bir

²⁸ 5 Nolu Genel Yorum, Prg.16/a.

²⁹ Paul Harpur, "Embracing the New Disability Rights Paradigm: The Importance of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities", *Disability&Society*, Vol. 27, No.1, January 2012, s. 7.

³⁰ Gröninger-Almanya (Başvuru No: 2/2010), (Karar Tarihi: 4 Nisan 2014) UNDoc.CRPD/C/8/D/2/2010

yaşam sürdürebilme hakkına ilişkin düzenlemelerde yer almaktadır³¹. Gröninger-Almanya başvurusu, engelli bir bireyin annesi tarafından yapılmış olmasına karşın, Komite başvuruyu reddetmemiş, engelli bireyin anne ve babasına da mağdur sıfatı tanımıştır.

Bayan Groninger'e göre, engelli bireylerin iş yaşamına entegrasyonu için işverenlere devlet tarafından parasal destek verilmesini öngören mevcut yasal düzenleme, engelli bireyler açısından ayrımcılık oluşturmaktadır. İşveren, iş başvurusunu kabul ettikten sonra İş ve İşçi Bulma Kurumu'na başvurarak entegrasyon desteği talep edebilmektedir. Ancak bu desteğin verilebilmesi için, çalışacak kişinin 36 ay içinde işe dönebilmesi gerekir.

Bayan Gröninger ayrıca engelli oğlunun iyi bir mesleki eğitim almadığını ve bir işe yerleştirilmediğini belirtmiştir. Oğlu, 2002 yılından beri İş ve İşçi Bulma Kurumu'na kayıtlıdır. Ancak hala mesleki eğitim programlarına erişememiştir. Ayrıca, oğlu iş başvurusu yaptığında ve görüşmeye gittiğinde Kurum hiçbir destek sağlamamıştır.

Komiteye göre, mevcut düzenleme engellilerin istihdamını geliştirebilecek bir düzenleme değildir. Engelliliği zaman içinde tedavi edilebilen, geçici bir durum olarak görmektedir. Bu düzenleme ile, gerçekte engelliliğe ilişkin tıbbi model yaklaşımı kabul edilmiş olmaktadır. Tıbbi modelin benimsenmesi, Sözleşme'nin kabul ettiği yaklaşım ile bağdaşmamaktadır. Bu düzenleme engellileri dezavantajlı konuma sokmakta, bunun sonucunda da, dolaylı ayrımcılığa neden olmaktadır.

Komite'nin bu değerlendirmesi şu açıdan çok önemlidir: Sözleşme tıbbi model yaklaşımını kabul etmemiştir. Sözleşme kapsamında engellilik, destek gerektiren tıbbi bir durum olarak değil, toplumsal farklılığın bir boyutu olarak görülmektedir³². Tıbbi bakış açısı ise, engelliliği yalnızca engelli birey ile bağlantılı olarak değerlendirmekte, tüm toplumsal etkenleri dışlamaktadır. Toplumsal boyutu dışlayan bu bakış açısı, en-

³¹ Kayess-French, s.25.

³² Harpur, s.5.

gelliliği biyolojik bir sorun olarak görmektedir. Bu nedenle temel amacı, engelliliği tedavi edecek tıbbi çözümler bulmaktır³³.

Engelliliğe ilişkin hangi modelin kabul edildiği, istihdam hakkının kullanılmasında önemli ölçüde etkili olmaktadır. Bu modelde engelli kişi yetersiz kabul edildiği için, tıbbi tedavi ve yardımlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu model, engelli bireylerin işgücü pazarına erişebilmesine destek verilmesi üzerinde durmamaktadır³⁴. Engelli bireyleri, engellerinden dolayı, çalışma yaşamına ve toplumsal yaşamın diğer boyutlarına sınırlı ölçüde katılabilecek ve hatta çoğunlukla hiç katılamayacak kişiler olarak değerlendirmektedir³⁵.

Komite, 5. maddenin kapsamına açıklık getiren 6 Nolu Genel Yorumunda da taraf devletlerin yasa ve politikalarında hala tıbbi model anlayışını terk etmediklerini, bu durumun Sözleşme ile bağdaşmadığını ve endişe verici olduğunu belirtmiştir. Devletlerin bu konudaki yaklaşımı, engelli bireylerin hak sahibi bireyler olarak görülmesini engellemektedir³⁶.

Komite Gröninger-Almanya kararında şu husus üzerinde de durmuştur: Taraf devlet, yasalarda yer alan önlemlerin geniş bir listesini Komite'ye sunmuştur. Ancak, bu önlemlerin başvuruçunun oğluna nasıl uygulandığı konusunda spesifik hiçbir bilgiye yer vermemiştir. Komite bu durumu da göz önüne alarak, şu sonuca varmıştır: 3. madde Sözleşme'nin dayandığı temel ilkeleri ortaya koymaktadır. Sözleşme'nin 27. maddesi ise taraf devletlere; özel sektör de dahil, istihdam alanında destekleyici ve kolaylaştırıcı bir ortam oluşturma görevi yüklemiştir. Sözleşme'nin 4. maddesi ise, çalışma ve istihdam alanıyla bağlantılı olarak Sözleşme'de tanınmış olan hakların uygulanabilmesi için yasal,

³³ Paul T. Jaeger-Cynthia Ann Bowman, *Understanding Disability, Inclusion, Access, Diversity, and Civil Rights*, Praeger Publishers, USA, 1. Basım, 2005, s.14.

³⁴ Harpur, s.6.

³⁵ Sara E. Kimberlin, "Political Science Theory and Disability", *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 19, 2009, s. 28.

³⁶ 6 Nolu Genel Yorum, Prg.2.

idari ve diğer bütün önlemleri alma konusunda genel bir yükümlülük yüklemektedir. Taraf devlet bu yükümlülükleri yerine getirmeyerek, Sözleşme'nin 3, 4 ve 5.maddeleri ile birlikte düşünüldüğünde, 27. maddesini ihlal etmiştir.

Komite, başvuruçularla ilgili olarak taraf devlete şu tavsiyelerde bulunmuştur: Mağdurlara yeterli miktarda tazminat ödenmesi ve şikayet süresince yapmış oldukları masrafların karşılanması. Başvurucunun oğluna, Sözleşme'ye uygun bir şekilde istihdam olanağının sağlanabilmesi için iç hukukta gerekli düzenlemelerin yapılması.

Komite ayrıca şu genel tavsiyelerde de bulunmuştur: İç hukuktaki yasal düzenlemelerin Sözleşme'deki düzenlemelerle tam uyumlu hale getirilmesi ve engelli bireylerin istihdam hakkını güvence altına alacak ve gelecekteki ihlalleri önleyecek gerekli bütün önlemlerin alınması.

Engelli istihdamının geliştirilmesi için entegrasyon desteği konusu özellikle 2. Dünya savaşından sonra öne çıkan bir konu olmuştur. Birçok ülke, engelli bireylerin istihdamlarını artıracak yasal düzenlemeler ve polikalar belirlemiştir. İstihdam edilenlerin belli bir yüzdesinin engelli bireylerden oluşması için, kota politikaları uygulamışlar ya da işverenler için vergi muafiyeti gibi düzenlemeler yapmışlardır³⁷. Bu düzenlemelerin amacı, engelli istihdamını artırmaktır. Komitenin bu kararı da taraf devletlerde engelli istihdamını geliştirme konusunda yol gösterici nitelikte bir karardır.

Komite'nin istihdam hakkını ele aldığı ikinci kararı ise, Jungelin-İsveç kararıdır³⁸. Bayan Jungelin, doğuştan görme engellidir. Ancak ışığı ve bazı renkleri seçebilmektedir. Yıllarca farklı iş kollarında bilgisayar programları alanında çalışmıştır. Bu deneyimine rağmen, Sosyal Güvenlik Kurumu'na yapmış olduğu iş başvurusu, Kurum'daki bilgisayar

³⁷ Aart Hendriks, "Promoting Disability Equality After the Treaty of Amsterdam: New Legal Directions and Practical Expansion Strategies", Disability Rights in Europe From Theory to Practice, (Eds. Anna Lawson-Caroline Gooding), Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 1. Basım, 2005, s.189.

³⁸ Jungelin-İsveç (Başvuru No:5/2011) (Karar Tarihi: 2 Ekim 2014) UN Doc. CRPD/C/12/D/5/2011

sisteminin görme engellilerin kullanımına uygun olmadığı gerekçesiyle, kabul edilmemiştir. Söz konusu iş, veri toplama ve toplanan verilerin analiz edilmesi işi olduğu için, bilgisayar ile çalışmayı gerektirmektedir. Kurum'un Bilgisayar Teknolojileri Departmanı, Kurum'da kullanılan bilgisayar sisteminin, Braille sistemine uyarlanmasının olanaksız olduğunu belirtmiştir.

İsveç Engelli Ombudsmanı, Bayan Jungelin adına İş Mahkemesi'nde dava açmıştır. Ombudsman, Sosyal Güvenlik Kurumu'nun bilgisayar sisteminin görme engelli bir bireyin kullanımına uygun hale getirilebilmesi için sağlanabilecek teknik destek konusunda seçenekler ortaya koymuş ve gerekli desteğin sağlanması durumunda Bayan Jungelin'in bu işi yapabileceğini belirtmiştir. İş Mahkemesi bu görüşe katılmamıştır. Mahkeme'ye göre, bilgisayar sisteminde yapılması gereken değişiklikler, Sosyal Güvenlik Kurumu'na orantısız bir yük yükleyecektir.

Komite'ye başvuruda bulunan Bayan Jungelin'e göre, Sosyal Güvenlik Kurumu'nun gerekli düzenlemeleri yapmayı kabul etmeyerek, iş başvurusunu reddetmesi Sözleşme'yi ihlal etmektedir. İş Mahkemesi de işverenlerin gerekli düzenlemeleri yapma yükümlülüğünü göz önüne almamıştır. Ayrıca, Kurum'un bilgisayar programlarında yapılacak düzenlemelerin, ileride bu alanda çalışacak görme engelliler açısından da yarar sağlayacağı gerçeğini İş Mahkemesi dikkate almamıştır. Bu nedenle, İş Mahkemesi'nin vermiş olduğu karar da Sözleşme'yi ihlal etmektedir.

Komite şu karara varmıştır: Engelli bireylerin istihdam hakkının korunması için işverenler, aşırı ve orantısız bir yük yüklediği sürece, gerekli önlemleri almak ve uygun değişiklikleri yapmak zorundadırlar. Makul ve orantılı uyumlaştırma önlemleri değerlendirilirken, taraf devletler belli bir takdir hakkına sahiptirler. Bu konuda, her bir vaka-ya ilişkin delilleri ve gerçekleri değerlendirerek bir sonuca varırlar. İş Mahkemesi de karar vermeden önce, bütün verileri objektif bir şekilde değerlendirmiş ve Ombudsman tarafından tavsiye edilen destekleyici ve uyumlaştırıcı önlemlerin, Kuruma orantısız bir yük yükleyeceği sonucuna varmıştır. Mahkeme'nin kararı objektif ve makul bir gerekçeye dayandığı için Sözleşme'nin ihlali söz konusu değildir.

Komite üyelerinden bazıları şu gerekçelerle karara katılmamıştır: İş Mahkemesi tarafından verilen kararda “aşırı yük” olgusu geniş yorumlanmıştır. Bu yorum, makul uyumlaştırmanın gerekli olduğu durumlarda, engellilerin işe alınmasını oldukça zorlaştıracak bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Ayrıca, İş Mahkemesi, Ombudsman tarafından önerilen seçeneklerin görme engelli diğer bireylerin gelecekteki istihdamları üzerindeki potansiyel etkilerini dikkate almamıştır. Alınacak önlemlerin makul ve orantılı olup olmadığına karar verirken, diğer engelli çalışanların menfaatleri de dikkate alınmalıydı. İş Mahkemesi’nin kararı, makul uyumlaştırma önlemlerinin uygulanmasını kabul etmeyen bir karar olduğu için Sözleşme’nin 5. ve 27. maddelerini ihlal etmektedir.

Engellilikle bağlantılı ihtiyaçların karşılanması için makul uyumlaştırmanın sağlanması yükümlülüğü, engellilik bağlamında çok temel önemde olan bir eşitlik önlemidir³⁹. Bu kadar temel önemde olan bir düzenlemeden kaçınılmış olmasını Komite’nin haklı bulması, engelli bireylerin istihdam hakkına zarar verebilir. Taraf devletler makul uyumlaştırma önlemlerini belirlerken, Komite’nin bu kararına dayanarak, geniş bir takdir hakkı kullanma yoluna gidebilirler.

D-Erişebilirlik Hakkı

Erişebilirlik hakkı Sözleşme’nin 9. maddesinde düzenlenmiştir. Bu madde genel olarak erişebilirliğe ilişkin düzenleme içerdiği için, Sözleşme’de yer alan bütün haklar için uygulanması gereken bir yükümlülük getirmektedir. Bu düzenleme genel bir uygulama alanına sahip olduğu için, Sözleşme’nin bütününe uygulanacaktır⁴⁰. Sözleşme, erişebilirliği en geniş anlamıyla kavramlaştıran ve bağımsız bir hükümle düzenleyen ilk ve en yakın tarihli Sözleşme’dir⁴¹.

³⁹ Kayess/French, s.9.

⁴⁰ Janet E. Lord/ David Suozzi/ Allyn L Taylor, “Lessons from the Experience of U.N. Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Addressing the Democratic Deficit in Global Health Governance”, *Journal of Law, Medicine&Ethics*, Fall 2010, s.572.

⁴¹ Selda Çağlar, “Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye’de Erişebilirlikleri”, *AÜHFHD*, 61 (2) 2012, s.547.

Komite 9. maddeye açıklık getirdiği 2 Nolu Genel Yorumda, erişebilirlik hakkını ele almıştır. Komite'ye göre, erişebilirliği gerçekleştirme yükümlülüğü şarta bağlı değildir. Erişebilirlik bütün alanlarda eşit temelde sağlanmalı ve erişebilirliğin engellenmesi, ayrımcı bir fiil olarak değerlendirilmelidir. Erişebilirlik hakkı, engelli bireylerin bağımsız bir yaşam sürdürebilmelerinin ve topluma tam ve eşit bir şekilde katılabilmelerinin ön koşuludur. Fiziksel çevreye, ulaşım, bilgiye ve kamuya açık olan her türlü hizmet ve etkinliklere erişebilirlik sağlanmamış ise, engelli bireylerin toplumsal yaşama katılım konusunda eşit fırsatlara sahip olduğu söylenemez. Erişebilirlik hakkının Sözleşmenin dayandığı temel ilkelere biri olduğu şüphesizdir⁴².

Komite, Sözleşme'nin farklı maddelerinin ihlaline ilişkin başvurular konusunda vermiş olduğu bazı kararlarda da, söz konusu haklara erişimin engellenmesiyle bağlantılı olarak, diğer maddelerin yanı sıra, Sözleşme'nin 9. maddesinin de ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

Erişebilirlik konusunda Komite'nin verdiği en önemli kararlarından biri, Bacher-Avusturya kararıdır⁴³. Başvurucu Viktoria Bacher, başvurusunu kendisi ve vasisi olduğu erkek kardeşi Simon Bacher adına yapmıştır. Başvuruya konu olan olaylar özetle şöyledir; Bay Bacher down sendromlu bir bireydir. Bazen tekerlekli sandalye kullanmakta ve tıbbi desteğe ihtiyaç duyduğu için sık sık hastaneye gitmektedir. Evleri Vomp kasabasında. Evlerinin olduğu bölgeye yalnızca yürüyüş yoluyla ulaşılmaktadır. 1983 yılında bu evi satın aldıkları zaman, Vomp Belediye Başkanı, bu yolu yapacaklarına dair söz vermiştir. Ancak, geçen süre zarfında bu konuda adım atılmamıştır. Bay Bacher'in ebeveynleri, kar ya da yağmur yağdığında bu yoldan geçilmesi tehlikeli olduğu için yolun üstünü kapatmak istemişlerdir. Vomp Belediyesi'nden gerekli izin alınmış ve yolun üst kısmı kapatılmıştır. Ancak, komşuları Bay R. bu işleme karşı dava açarak çatının yıkılmasını istemiş, Mahkeme de bu talebi kabul ederek, çatının yıkılmasına karar vermiştir. Yıkım gerçek-

⁴² 2 Nolu Genel Yorum, Prg. 13.

⁴³ Bacher-Avusturya (Başvuru No. 26/2014) (Karar Tarihi: 16 Şubat 2018) UN.Doc. CRPD/C/19/D/26/2014

leştikten sonra çıkan şiddetli fırtına, yola zarar vermiştir. Bay Backer'i bu yoldan eve getirmeye çalışan annesi, yolun bozuk olması nedeniyle düşmüş ve kolunu kırmıştır. Belediye başkanı, aileye başka bir yere taşınmayı ya da Bay Backer'i engellilerin bakımını yürüten bir kuruma yerleştirmeyi önermiştir. Aile bu önerileri reddetmiştir. Aileye göre, yaşadıkları ev Bay Backer'in tanıdığı, iyi bildiği bir çevrededir ve tedavi için gittiği hastaneye yakındır. Bu nedenlerin yanı sıra, buldukları bölgede ev fiyatları oldukça pahalıdır. Yaşadıkları evle aynı standartlarda olan bir evin fiyatını karşılayamayacak durumdadırlar.

Komite'ye göre, başvuruya konu olan olayda sorun, bir yolun üstüne çatı yapılması konusunda özel şahıslar arasında çıkan bir sorundur. Ancak taraf devletler, Sözleşme'de yer alan hakların kullanımına bireylerin doğrudan ya da dolaylı olarak müdahalesini engelleyecek önlemleri de alarak, bu hakları korumak zorundadırlar. Sözleşme öncelikle bireyler ile devlet arasındaki hakları ve yükümlülükleri düzenlemiş olmasına rağmen, Sözleşme'nin hükümlerinin alanı, bireylerin ilişkilerini de kapsamaktadır.

Komite ayrıca şuna dikkat çekmiştir: Taraf devletler, herhangi bir özel kuruluştan, örgütten ya da bireyden gelecek engelliliğe dayalı ayrımcılığı ortadan kaldırmak için gerekli bütün önlemleri almalıdır. Bireyler arasındaki bir anlaşmanın uygulanmasıyla bağlantılı olan bir mülkiyet hakkı sorunu ya da bir çatışma olması durumunda, bu durum Sözleşme doğrultusunda yorumlanmalıdır.

Komite bu değerlendirme ile devletin sorumluluğu ilkesini geniş yorumlamakta ve yalnızca devlet yetkilileri tarafından işlenen ihlalleri değil, aynı zamanda özel şahısların fiillerinden dolayı engelli bireylerin karşılaştıkları ihlalleri de önleme konusunda devlete sorumluluk yüklemektedir.

Komite'ye göre, 9. maddeye uygun olarak, taraf devletler, engelli bireylerin diğerleriyle eşit konumda, hem şehirlerde hem de kırsal kesimde kamuya sağlanan ya da açık olan fiziksel çevreye, ulaşım ve

diğer olanaklara erişimini sağlamak için gerekli önlemleri almalıdır. Bu önlemler, erişebilirliğin önündeki güçlükleri ve bariyerleri tanımlamayı ve ortadan kaldırmayı da içerir. Eve giden yolun üstündeki çatının yıkılması, Bay Bacher'in yalnızca evine gidiş gelişini engellememekte, ayrıca onun günlük yaşamında ihtiyaç duyduğu, eğitim ve sağlık gibi kamusal hizmetlere ve sosyal etkinliklere ulaşmasını da sınırlamaktadır. Mahkeme bu konuda karar verirken, Bay Bacher'in özel ihtiyaçlarını dikkate almamış, mülkiyet hakkı konusunda yoğunlaşmıştır. Bu nedenlerle, Mahkemenin verdiği karar Sözleşme'nin 9. maddesinde düzenlenen erişebilirlik hakkını, Sözleşme'nin 3. maddesi ile birlikte düşünüldüğünde ihlal etmiştir.

Komite bu kararında yalnızca kamusal alanlarda erişebilirliği sağlama sorumluluğunu taraf devlete yüklememiş, özel konuta erişebilirliği sağlama konusunda da devletin yükümlülüğünü ortaya koymuştur. Tam erişebilirliğin sağlandığı toplum, yalnızca ulaşım, bilgi ya da kamusal binalara erişimin sağlandığı toplum anlamına gelmez. Bu aynı zamanda, özel konutlara ulaşımı da içerir⁴⁴. Erişebilirliğin önündeki engellerden bazıları, ihtiyaçlara cevap vermeyen yasalardan ve yargı kararlarından kaynaklıyken, bazıları da engelli bireylerin yaşamlarını sürdürdükleri alanlarda yer almaktadır⁴⁵.

Komite, başvurucuya ilişkin olarak taraf devlete şu tavsiyelerde bulunmuştur: Bay Bacher'in engelli bir birey olarak spesifik ihtiyaçları ve Komite'nin bu kararda ortaya koyduğu kriterler dikkate alınarak, Bay Bacher'in konutuna erişebilmesini sağlayan tek seçenek olan yolun kullanımındaki anlaşmazlığı giderecek bir çözüm yolu sağlanmalı; iç hukuktaki süreçte ve bu başvuru sürecinde yapmış olduğu makul masraflar ile tazminat ödenmelidir.

⁴⁴ Tom Skakespeare, Disability Rights and Wrongs, Published by Routledge,USA, 1. Basım, 2006, s. 48.

⁴⁵ Luke Clements-Janet Read, "The Dog That Didn't Bark: The Issue of Access to Rights Under the European Convention on Human Rights by Disabled People", Disability Rights in Europe From Theory to Practice, (Eds. Anna Lawson-Caroline Gooding), Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 1. Basım, 2005, s.23.

Genel tavsiyeler: Taraf devlet, gelecekte benzer ihlallerin önüne geçme yükümlülüğü altındadır. Bunun için etkili bir izleme mekanizması geliştirmelidir. Erişebilirlik planları ve stratejilerinin uygulanması için yeterli kapasiteye sahip ve uygun görevlerle donatılmış etkili izleme organları oluşturulmalıdır.

Komite'nin bu alanda verdiği diğer önemli bir karar da X-Arjantin⁴⁶ kararıdır. Bay X, bir ceza davasından dolayı tutuklu olarak yargılanmaktadır. Tutuklu bulunduğu sürede, bir omurilik ameliyatı geçirmiştir. Ameliyattan sonra durumu ağırlaştığı için tedavi görebileceği bir enstitüye transfer edilmiştir. Burada durumu stabil hale gelmiş ve ayakta hasta rehabilitasyon programına başlanmıştır. Ancak 6 ay sonra yeniden cezaevine nakledilmiştir. Bay X, Federal Ceza Mahkemesine başvurarak tutukluluk halinin evde devam etmesini talep etmiştir. Ağır hastalığından dolayı ihtiyaç duyduğu koşulların cezaevinde mevcut olmadığını belirtmiştir. Talebi Mahkeme tarafından reddedilmiş, cezaevi koşullarının uygun olduğu ve gerekli görülen durumlarda da ambulans ile hastaneye götürülebileceği belirtilmiştir.

Bay X, şu gerekçelerle Komite'ye başvurmuştur: Cezaevinde bulunduğu süre içinde, yeterli tıbbi yardımı alamamıştır. Cezaevinin koşullarından dolayı sağlık durumu daha da kötüleşmiştir. Cezaevinde kalan diğer tutuklular, günlük ihtiyaçlarını karşılayabilmek için başkasının desteğini gerektiren sağlık sorunlarına sahip değildir. Kendisinin bu koşullarda cezaevinde tutulması, yasa önünde eşitlik ilkesini ihlal etmektedir. Tuvalet ve banyo ihtiyacını karşılamakta zorlanmaktadır. Rahatsızlığı nedeniyle tekerlekli sandalye kullanmak zorundadır. Banyo, tekerlekli sandalye ile girilebilecek genişlikle olmadığı ve girişinde merdiven bulunduğu için, kendi başına banyo yapması mümkün değildir.

Komite, başvuruyu inceleme aşamasındayken, taraf devletten başvuru sonuçlanıncaya kadar, başvurucunun sağlık durumu nedeniyle

⁴⁶ X-Arjantin (Başvuru No. 8/2012) (Karar Tarihi: 11 Nisan 2014) UN. Doc. CRPD/C/11/D/8/2012

talep etmiş olduğu bakım ve tedavinin sağlanması için gerekli adımları atmasını istemiştir. Taraf devlet de Komite'nin talep ettiği bu geçici önlemlerin sağlandığı konusunda Komite'ye bilgi vermiştir.

Komite öncelikle şu husus üzerinde durmuştur: Taraf devlet, cezaevinde bulunan engellilerin günlük yaşamın bütün boyutlarına tam olarak katılabilmeleri ve bağımsız bir şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri için, gerekli bütün önlemleri almalıdır. Bu önlemler, diğer tutuklularla eşit koşullarda banyo, tuvalet, bahçe, kütüphane ve tıbbi ya da hukuki hizmetler gibi farklı alanlara ve hizmetlere erişebilmeyi de içerir. Taraf devlet, cezaevindeki koşulların başvuruçunun banyoya, tuvalete, bahçeye ya da diğer olanaklara bağımsız bir şekilde erişebilmesine uygun olduğunu kanıtlayamamıştır. Bu nedenlerle, Sözleşme'nin 9. maddesinde güvence altına alınan erişebilirlik hakkı ihlal edilmiştir.

Komite, başvuruçunun gerekli tıbbi tedavi görmesi konusunda taraf devletin yeterli çabayı gösterdiği kanaatine ulaşmış ve sağlık hakkının ihlal edildiğine ilişkin başvuruçunun iddiasını yerinde bulmamıştır.

Komite, başvuruçuya ilişkin olarak şu tavsiyelerde bulunmuştur; başvuruçunun cezaevinde tutulduğu süre içinde, diğer tutuklularla eşit koşullara ve hizmetlere erişebilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca, başvuruçunun sağlık koşullarının hassasiyeti göz önünde tutularak, düzenli bir şekilde rehabilitasyon olanakları sunulmalıdır. Genel olarak da, taraf devletin, gelecekte benzer ihlallerin önüne geçebilmesi için, gerekli bütün önlemleri alması istemiştir.

E- Kamusal Yaşama Katılım Hakkı

Kamusal yaşama katılım hakkı konusunda Komite'nin vermiş olduğu önemli kararlardan biri, Beasley-Avustralya kararıdır⁴⁷. Avustralya vatandaşı olan Bayan Gemma Beasley şu gerekçelerle Komiteye başvurmuştur: İşitme engelli olduğundan, resmi makamlarla iletişim kurabil-

⁴⁷ Beasley-Avustralya (Başvuru No. 11/2013) (Karar Tarihi: 1 Nisan 2016) UN. Doc. CRPD/C/15/D/11/2013

mesi için Avustralya İşaret Dilinde (Auslan) tercümana ihtiyaç duymaktadır. New South Wales Polis Merkezinden aldığı bir resmi yazı ile jüri üyesi olarak görev yapması istenmiştir. Yetkili makamlara başvurarak işitme engelli olduğunu belirtmiş ve bu görevi yapabilmesi için Auslan işaret dili tercümanının sağlanmasını istemiştir. Ancak, mevcut yasal düzenlemeye göre bunun mümkün olmadığı, tercümanın jüri odasına alınması durumunda gizlilik ilkesinin ihlal edileceği gerekçesiyle, talebi reddedilmiştir. Bayan Beasley'e göre, kendisine tercüman sağlanmadığı için jüri üyesi olarak görev yapamamıştır. Bu durum Sözleşme'yi ihlal etmektedir.

Komite şu hususlar üzerinde durmuştur: Taraf devlet, Komite'ye sunduğu görüşte gizlilik ilkesinin ihlal edileceği üzerinde durmamış, başvurucuya tercüman sağlanmasının, yargılamanın süresini ve maliyetini olumsuz etkileyeceği gerekçesini ileri sürmüştür. Ancak bunun aşırı ve orantısız bir yük yükleyeceği konusunda hiçbir veri sağlamamıştır. Komite elindeki verileri değerlendirerek, taraf devletin makul uyumlaştırmayı güvence altına alabilmek için gerekli adımları atmadığı kanaatine ulaşmıştır. Auslan işaret dili tercümanının sağlanmamış olması, engelliliğe dayalı ayrımcılık oluşturmakta ve bu nedenle Sözleşme'nin 5.maddesini ihlal etmektedir.

Komite 6 Nolu Genel Yorumunda da makul uyumlaştırmanın gerekliliği üzerinde durmuştur. Birçok ülkede makul uyumlaştırma önlemlerinin alınmadığını, ancak bu önlemleri içermeyen birçok ulusal yasa ve uygulamanın engelli bireylere yönelik ayrımcılık ve dışlanmaya neden olduğunu açıklamıştır⁴⁸.

Sözleşme hem engelliliğe dayalı ayrımcılığı yasaklayan, hem de aynı zamanda engelli bireylerin insan haklarını kullanabilmeleri için makul uyumlaştırmayı açık bir şekilde kabul eden ilk insan hakları sözleşmesidir. Bu düzenlemeler belki de Sözleşme'nin uluslararası engelli hakları hukukuna en önemli katkısıdır⁴⁹.

⁴⁸ 6 Nolu Genel Yorum, Prg. 3.

⁴⁹ Lord/ Suozzi/Taylor, s. 572.

Komite'ye göre, jüri görevini yerine getirmek, 9. madde anlamında aktif vatandaşlığın bir ifadesidir. Sözleşme'nin 2. maddesinde yer alan "iletişim" kavramı da açıkça Auslan işaret dili de dahil olmak üzere, dilleri, alternatif yolları, araçları ve iletişim biçimlerini kapsamaktadır. Mevcut vakada, taraf devlet, tercüman sağlamayarak, başvurucunun jüri görevini yerine getirmesine engel olmuştur. Bu nedenle, Sözleşme'nin 9. maddesini hem tek başına, hem de 2, 4 ve 5. maddeleri ile birlikte düşünüldüğünde ihlal etmiştir.

Sözleşme'nin 13. maddesi gereğince taraf devletler, engelli bireylerin diğer bireylerle eşit şekilde adalete erişmelerini güvence altına almalıdır. 29. maddesi de taraf devletlere, engelli bireylerin ayrımcılığa maruz kalmaksızın kamusal yaşama tam ve eşit katılımını sağlayacak bir ortamı geliştirme görevi yüklemektedir. Bu nedenle, başvurucuya tercüman sağlanmamış olması Sözleşme'nin 13. maddesini, Sözleşme'nin 3, 5 ve 29. maddeleri ile birlikte düşünüldüğünde, ihlal etmiştir.

Komite, başvuru açısından taraf devlete şu tavsiyelerde bulunmuştur: Uygun bir tazminat ödenmesi, yaptığı masrafların karşılanması ve jüri üyesi olabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması. Ayrıca taraf devletten, gelecekte benzer ihlallerin önünde geçmek için gerekli önlemleri alması istenmiştir.

Komite, Beasley-Avustralya kararını açıkladığı oturumda Lockrey-Avustralya kararını⁵⁰ da açıklamıştır. Söz konusu iki karara konu olan olaylar büyük ölçüde benzerdir. Lockrey-Avustralya başvurusunun konusu özetle şöyledir: Avustralya vatandaşı olan Bay Michael Lockrey, işitme engelli bir bireydir. New South Wales Eyaletinin polis merkezinden gönderilen yazıda, jüri üyesi olarak görevlendirildiği belirtilmiştir. Bay Lockrey daveti aldıktan sonra, polis merkezine başvuruda bulunmuş ve jüri üyesi olarak görev yapabilmesi için kendisine stenograf desteğinin sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Ancak, işitme engelli olduğu için jüri üyesi olarak görev yapamayacağı ve stenograf desteğine ilişkin

⁵⁰ Lockrey-Avustralya (Başvuru No. 13/2013) (Karar Tarihi: 1 Nisan 2016) UN. Doc. CRPD/C/15/D/13/2013

talebinin kabul edilemeyeceği belirtilmiştir. Buna gerekçe olarak, jüri üyesi olmayan birisinin jürinin toplantı odasında bulunmasının gizlilik ilkesini ihlal edeceği gösterilmiştir.

Komite, bu başvuruya ilişkin kararında, Beasley-Avustralya kararındaki değerlendirmelerini tekrarlamış ve bu olayda da başvurucunun jüri üyesi olarak görev yapmasının engellenmesini Sözleşme'nin ihlali olarak değerlendirmiştir.

Komite'nin söz konusu iki kararının da özellikle adalete ve kamusal yaşama erişebilirlik konusunda ayrımcılık yasağını öne çıkaran ve bu ayrımcılığın önüne geçilebilmesi için makul uyumlaştırmanın gerekliliği üzerinde duran önemli kararlar olduğu görülmektedir.

F- Siyasal Yaşama Katılım Hakkı

Engellilerin siyasal yaşama katılım haklarının ihlali konusunda Komite birkaç karar vermiştir. Bunlardan biri, Given-Avustralya kararıdır⁵¹. Başvurucu Fiona Given, serebral palsi rahatsızlığı olan engelli bir bireydir. Şu gerekçelerle Komite'ye başvurmuştur: Seçimin yapıldığı gün, yanında bir yakınıyla birlikte oy kullanacağı merkeze gitmiştir. Destek almaksızın oy pusulasını mühürlemesi ve bu pusulayı zarfa koyarak sandığa atması mümkün olmadığı için, Seçim Yasası'nın fiziksel engelli bireylere sağladığı olanaktan yararlanmak istemiştir. Bu düzenlemeye göre, fiziksel engelli bir birey, oy kullanma sırasında seçim görevlilerinden destek talep edebilir. Ancak, görevli çok meşgul olduğunu belirtmiş ve birlikte geldiği kişinin desteği ile oy kullanmasını söylemiştir. Yanındaki kişinin bir yakını olduğunu ve kullandığı oyun yakını tarafından görülmesini istemediğini açıklamasına rağmen, görevli bu konuda ısrarcı olmuştur. Sonuçta yakınının desteği ile oy kullanmak zorunda kalmıştır. Bu durum, siyasal katılım hakkının ihlalidir.

⁵¹ Given-Avustralya (Başvuru No. 19/2014) (Karar Tarihi: 16 Şubat 2018) UN. Doc. CRPD/C/19/D/19/2014

Komite'ye göre, siyasal katılım hakkını düzenleyen 29. Madde, taraf devletlere, engelli bireylerin diğer bireylerle eşit koşullarda oy kullanma hakkını güvence altına almak da dahil, siyasi ve kamusal hayata tam ve etkili katılımını güvence altına alma görevi yüklemektedir. Taraf devletler 29. maddeye uygun olarak, oy kullanma yöntemlerini kolay anlaşılır ve erişebilir hale getirmek zorundadır. Erişebilirlik konusu, gruplarla bağlantılıdır. Taraf devletler bu konuda bireysel bir talep olmaksızın, erişebilirlik olanaklarını sağlamalıdır.

Komite, Sözleşme'nin 9. maddesine uygun olarak taraf devletlerin engelli bireylerin diğer bireylerle eşit koşulda, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişebilmeleri konusunda da gerekli önlemleri alma yükümlülüğü olduğunu belirtmiştir. Sözleşme'nin 5. maddesi de taraf devletlere, engelliliğe dayalı her türlü ayrımcılığı yasaklama yükümlülüğü getirmektedir.

Komite'ye göre, başvurucunun siyasi tercihini kendisine eşlik eden kişiye açıklamak zorunda kalmaksızın oy kullanması mümkün olmamıştır. Elektronik oy kullanma olanağı olsaydı, bu olumsuzluk yaşanmazdı. Taraf devlet, kaynakların sınırlı olduğunu, bu tür bir olanağın sağlanmasının masrafları çok artıracığını ve orantısız bir yük yükleyeceği argümanını ileri sürmüştür ama erişebilirliğin sağlanması koşula bağlanamaz. Komite bu gerekçelerle, Sözleşme'nin 5, 9 ve 29. maddelerinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

Başvurucuyla ilgili olarak şu tavsiyelerde bulunmuştur: Bu başvuru sırasında yapmış olduğu bütün masrafların karşılanması, tazminat da dahil olmak üzere etkili bir hukuki çözüm olanağının sunulması; gelecekteki seçim ve referandumlarda gizli oy kullanmasını sağlayacak bir oy kullanma sistemine erişmesini güvence altına almak için gerekli bütün önlemlerin alınması.

Komite, gelecekte benzer ihlallerin önüne geçebilmek için çaba göstermesini taraf devletten istemiş ve özellikle şu önlemleri almasını önermiştir: Engellilik türü ne olursa olsun, gereksinim duyan her engel-

linin ulaşabileceği elektronik oylama olanaklarının güvence altına alınması ve oy kullanma sırasında diğer bir kişinin desteğinin kaçınılmaz olması durumunda, oy kullanma hakkının gizliliğini güvence altına alacak Şekilde Seçim Yasası'nda gerekli değişikliklerin yapılması.

Komite'nin bu kararı, engellilerin siyasal haklarını koruyan önemli bir karardır. Engelsiz zgr bir seçim amacına ulaşmayı sağlayacak koşullardan en önemlilerinden biri, engelli bireylerin oy haklarını gizlilik içinde kullanabilmelerini sağlayacak oy verme mekanizmalarının sađlanmasıdır⁵². Diğer önemli bir koşul da, engelli bireyin oy kullanma yerine erişebilmesinin sağlanmasıdır. "Devletin olumsuz bir müdahalesi olmadığı sürece kullanılabilen oylama hakkının öznesi fiziksel engelli bir seçmen ise, hakkın kullanımını sağlamak için devletin oy verilecek binaya, bina içinde sandık başına erişime yönelik tüm tedbirleri alması gerekmektedir"⁵³.

Bujdos/Mrkus/Mrton/Mszros/Polk/Szab-Macaristan Kararı⁵⁴, siyasal katılım hakkı ile ilgili Komite'nin vermiş olduğu diğer önemli bir karardır. Macaristan vatandaşı olan altı başvurucu da, entelektüel yetersizliği olan bireylerdir. Yargı kararıyla kısmen ya da tamamen vesayet altına alınmışlardır. Başvurucuların isimleri, Macaristan Anayasası'nın 70(5) maddesine dayanılarak seçmen listelerinden karılmıştır. Söz konusu maddeye göre, kısmen ya da tamamen vesayet altına alınmış kişilerin, oy kullanma hakkı yoktur. Bu kısıtlamadan dolayı başvurucular, 11 Nisan 2010 da yapılan parlamento seçimleri ile 3 Ekim 2010 de yapılan belediye seçimlerinde oy kullanamamışlardır.

Taraf devlet, Komite'ye sunduğu açıklamada, başvurunun yapılmasından sonra, söz konusu yasal düzenlemenin değiştirildiğini belirtmiştir. Yeni düzenlemeye göre, oy kullanma hakkı konusundaki karar,

⁵² David Lepofsky-Randal N. M. Graham, "Universal Design in Legislation: Eliminating Barriers for People with Disabilities", *Statu Law Review*, 30(2), 2009, s.120.

⁵³ ağlar, "Engellilerin Erişebilirlik Hakkı..", s.542-543.

⁵⁴ Bujdos/Mrkus/Mrton/Mszros/Polk/Szab-Macaristan (Başvuru No. 4/2011) (Karar Tarihi: 9 Eylül 2013) UN. Doc. CRPD/C/10/D/4/2011

entelektüel yetersizliği olan her bir bireyin bireysel durumu göz önüne alınarak, hakim tarafından verilecektir. Artık yetişkin engelliler, bir homojen grup olarak değerlendirilmeyecektir.

Komite şu değerlendirmeyi yapmıştır: 29. madde engelli hiçbir grup açısından herhangi bir makul sınırlama ya da dışlama yapılmasını kabul etmemektedir. Oy hakkının, engelli her birey için ayrı değerlendirmelerde bulunarak sınırlandırılması da dahil, entelektüel engelliler açısından yasaklanması, engellilik temelinde ayrımcılık oluşturmaktadır. Komite ayrıca, Sözleşme'nin 12. maddesine vurgu yapmıştır. Bu düzenlemeye göre, taraf devletler, siyasi yaşam da dahil, yaşamın bütün alanlarında diğer bireylerle eşit koşulda, engelli bireylerin hak ehliyetlerini tanıma ve geliştirme yükümlülüğü altındadır. Komite bu gerekçelere dayanarak, Sözleşme'nin 29. maddesinin 12. madde ile birlikte düşünüldüğünde, ihlal edildiğine karar vermiştir.

Komite yasa önünde eşitlik ilkesini ele aldığı 12. maddeye ilişkin 1 Nolu Genel Yorumda da, konuya açıklık getirmiştir. Yasa önünde eşitlik ilkesi, insan haklarının korunması alanında temel bir ilkedir ve bunun ayrılmaz bir parçasıdır. Fiziksel ve entelektüel yetersizliği olan bireyler de dahil bütün engellilerin hak ehliyetleri önemli ölçüde ihlal edilmekte ve bunlar karar mekanizmalarından dışlanmaktadır. Ancak özellikle entelektüel yetersizliği olan bireyler, bu durumdan orantısız bir şekilde etkilenmektedir. 12. madde ile bağdaşmayan bütün düzenlemeler ve uygulamalar kaldırılarak, engelli bireylerin diğer bireylerle eşit temelde haklarını kullanmaları sağlanmalıdır.⁵⁵

Komite, başvuruculara ilişkin olarak taraf devlete şu tavsiyelerde bulunmuştur; başvurucuların yapmış olduğu masrafların karşılanması ve oy kullanma hakları engellenmiş olduğu için, yaşadıkları manevi zarardan dolayı tazminat ödenmesi.

Genel tavsiyeler: Gelecekte benzer ihlallerin önüne geçilebilmesi için bütün önlemlerin alınması; engelli bireylerin oy kullanma hakkını

⁵⁵ 1 Nolu Genel Yorum, Prg. 9.

herhangi bir yeterlilik değerlendirmesi yapılmaksızın, gerekli destek sunularak ve makul uyumlaştırma önlemleri alınarak güvence altına alan yasal düzenlemelerin yapılması.

Bu kararın açıklanmasından kısa bir süre önce, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi tarafından Çek Cumhuriyeti için hazırlanmış olan Sonuç Gözlemlerinde şu değerlendirme yer almıştır: “Çek Cumhuriyeti, entelektüel yetersizliği olan bireylerin oy kullanma hakkını engelleyecek, onların oy kullanma yeterliliği ile objektif olarak bağlantılı ve makul olmayan ya da orantısız olan düzenlemelerden kaçınmalıdır”⁵⁶. Ancak, bu değerlendirme engelli hakları örgütlerinin tepkisiyle karşılaşmıştır. Çünkü engelli bireylerin oy kullanma hakkına sınırlama getirilmesine izin vermektedir. “Orantılılık” ya da “makul ve objektif” gibi kriterlerle bir değerlendirme yapılmasına izin verilmesi durumunda, bu hakkın kullanılması engellenebilir. Engelli bireylerin oy hakkını ortadan kaldıracak “orantılı” ya da “makul” hiçbir koşul söz konusu olamaz⁵⁷. Bu eleştirileri dikkate alan İnsan Hakları Komitesi, söz konusu Sonuç Gözlemlerinde gerekli değişikliği yaparak yayınlamıştır⁵⁸

G- Adalete Erişim Hakkı

Engelli bireylerin adalete erişim haklarının engellenmesi konusunda Noble-Avustralya⁵⁹ kararı, oldukça önemli bir karardır. Bu karara konu olan olaylar özetle şöyledir: Başvurucu Marlon James Noble, zihinsel engelli bir bireydir. Bay Noble, 2001 yılında 19 yaşındayken çocuklara cinsel tacizde bulunduğu gerekçesiyle tutuklanmıştır. Bay Noble, hakkında herhangi bir mahkûmiyet kararı verilmeksizin 2012 yılına kadar cezaevinde tutulmuştur. Bu tarihte, denetimli serbestlik koşuluyla

⁵⁶ Human Rights Committee, Concluding Observations on the third periodic report of the Czech Republic, UN. Doc. CCPR/C/CZE/CO/2

⁵⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için <http://www.mdac.info/en/news/un-human-rights-committee-should-uphold-disability-rights-standards> (Erişim T. 1 Mart 2019)

⁵⁸ Human Rights Committee, Concluding observations on the third periodic report of the Czech Republic, UN. Doc. CCPR/C/CZE/CO/3

⁵⁹ Noble-Avustralya (Başvuru No. 7/2012) (Karar Tarihi: 2 Eylül 2016) UN. Doc (CCPD/C/16/D/7/2012)

serbest bırakılmıştır. Yargılama süresince, zihinsel engellilik durumu gerekçe gösterilerek “Zihinsel Engellilerin Desteklenmesine İlişkin Yasa”nın uygulanmasına karar verilmiş ve kendini savunmasına olanak tanınmamıştır.

Komite, ayrımcılığın gerçekte ayrımcılığı amaçlamayan bir kuralın engelli bireyleri orantısız bir şekilde engellemesinden kaynaklanabileceği üzerinde durmuş ve şu değerlendirmeyi yapmıştır: Komite'nin önündeki sorun, “Zihinsel Engellilerin Desteklenmesine İlişkin Yasa”nın engelli bireylere yönelik farklı muameleye neden olup olmadığını veya öngördüğü farklı muamelenin makul olup olmadığını değerlendirmektir. Başvurucunun tutuklu kaldığı süre zarfında, bütün yargısal süreç, onun zihinsel kapasitesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak, başvurucunun davayı yürütecek kapasitesinin olup olmadığını araştırılması konusunda herhangi bir girişimde bulunulmamıştır. Söz konusu yasa başvurucunun vakasında, Sözleşme'nin 5. maddesinin ihlaline neden olacak şekilde ayrımcı muameleye neden olmuştur.

Komite 6 Nolu Genel Yorumunda da, engelli bireylere etkili hukuکی çözüm yollarının sunulmamış olmasının ayrımcılığa neden olduğunu açıklamıştır. Taraf devletlerin bu tür yasa ve politikaları engelliliğe dayalı ayrımcılık içeren düzenlemeler olarak görmediklerini, engelli bireyleri koruyan ve onların menfaatlerini gözeten düzenlemeler olarak değerlendirdiklerini belirtmiştir. Ancak bu gerekçelerle yapılan düzenlemelerin, gerçekte engelli bireylere yönelik ayrımcılık oluşturduğunu açıklamıştır⁶⁰.

Komite'ye göre, taraf devletler, engelli bireylerin diğer bireylerle eşit temelde adalete etkili bir şekilde erişebilmelerini güvence altına almak zorundadırlar. Mevcut vakada, başvurucunun bu alanda haklarını kullanmasına engel olunmuştur. Başvurucu açıkça iradesini ortaya koymasına rağmen, kendini savunmasına ve aleyhine olan delilleri çürütme yönelik çaba göstermesine izin verilmemiştir. Başvurucunun diğer bireylerle eşit koşullar altında hak ehliyetine sahip olduğu kabul edilme-

⁶⁰ 6 Nolu Genel Yorum, Prg. 3.

diği ve adalete erişimi engellendiği için, Sözleşme'nin 12. ve 13. maddesi ihlal edilmiştir.

Komite 1 Nolu Genel Yorumunda da, engelli bireylere yaşamın bütün alanlarında diğer bireylerle eşit temelde hak ehliyetlerini kullanabilme olanağı sağlanması gerektiği üzerinde durmuştur. Hak ehliyetinin tanınmış olması, bireyin tüm haklarının hukuk sistemi tarafından korunmasını içerir. Engelli bireylerin hak ehliyetlerinin kabul edilmemesi, birçok olayda oy kullanma, evlenme, aile kurma ve tıbbi müdahaleye rıza gösterme gibi haklar da dahil, çok sayıda haklarını kullanamamaları anlamına gelir⁶¹.

Sözleşme'nin 14. maddesine göre, engellilik durumu hiçbir davada kişinin özgürlüğünden mahrum bırakılmasını haklı gösteremez. Mevcut vakada, Mahkeme, başvurucunun kendini savunamayacak durumda olduğuna karar vermiş ama başvurucu yıllarca hapiste tutulmaya devam edilmiştir. Başvurucunun tutukluluk durumu, Sözleşme'nin 14. maddesini ihlal etmiştir.

Komite, herhangi bir mahkûmiyet kararı verilmeksizin, başvurucunun 13 yıldan fazla tutuklu kaldığını belirtmiştir. Belirsiz süreli tutukluluk halinin, tutuklu bulunan kişinin üzerinde onarılamaz psikolojik etki bırakabileceği olasılığı dikkate alındığında, başvurucunun maruz kaldığı bu durumun, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele olduğu kabul edilmedir. Komite, başvurucunun yıllarca belirsizlik içinde tutuklu kalması nedeniyle, Sözleşme'nin 15. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

Komite, başvurucuya ilişkin olarak taraf devlete şu tavsiyelerde bulunmuştur: Yapmış olduğu bütün masrafların karşılanması, tazminat da dahil, etkili hukuki zm yollarının sağlanması; başvurucunun topluma katılabilmesi için gerekli bütün destekleyici önlemlerin alınması.

Komite'nin yaptığı genel tavsiyeler ise şunlardır: Yasalarda gerekli değişiklikler yapılmalı; zihinsel engellilerin mahkemeler önünde hukuki

⁶¹ 1 Nolu Genel Yorum, Prg. 8.

haklarını koruyamayacak durumda olmaları halinde, yeterli destek ve uyumlaştırma önlemleri sağlanmalı.

SONUÇ

Dünya genelinde insan hakları ihlallerine en çok maruz kalan kesimi oluşturan engelli bireylerin haklarının ayrı bir belgede güvence altına alınması ve bu hakların korunması konusunda etkili bir izleme mekanizmasının kabul edilmesi, engelli bireylerin haklarının korunması açısından, bugüne kadar elde edilmiş en önemli kazanımdır.

Özellikle Engelli Hakları Komitesi'nin kurulması ve bu Komite'ye Sözleşme'de güvence altına alınan hakların ihlallerine ilişkin başvuruları inceleme yetkisinin verilmesi, çok önemlidir. Komite bugüne kadar vermiş olduğu kararlar ile engelli bireylerin haklarının etkili bir şekilde korunabilmesi açısından çok önemli bir içtihat oluşturmuştur. Komite'nin Sözleşme'nin maddelerinin uygulanması konusunda yapmış olduğu Genel Yorumlar da, taraf devletler açısından önemli bir rehber oluşturmaktadır.

Sözleşme'nin uluslararası izleme mekanizmasının yanı sıra, iç hukukta da bir izleme mekanizması oluşturması, Sözleşme'nin uygulanması konusunda önemli bir destek sağlamaktadır. Sözleşme'nin taraf devletlerde etkili bir şekilde uygulanması için politikaların belirlenmesi, istatistikler ve araştırma verileri de dahil olmak üzere, uygun verilerin toplanması, taraf devletlerin bu alanda atacağı adımlarda yol gösterici olacaktır. Ayrıca taraf devletlerin kendi hükümetleri içinde bir koordinasyon mekanizması oluşturma görevi de Sözleşme'nin etkili bir şekilde uygulanmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKLAR

Bickenbach, Jerome E.: “Disability, Culture and the UN Convention”, *Disability and Rehabilitation*, 2009, 31(14), s. 1111-1124

Clements, Luke –Read, Janet: “The Dog That Didn’t Bark: The Issue of Access to Rights Under the European Convention on Human Rights by Disabled People”, *Disability Rights in Europe From Theory to Practice*, (Eds. Anna Lawson-Caroline Gooding), Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 1. Basım, 2005, s. 21-33

Çağlar, Selda: “Engelli Hakları Sözleşmesi’nde Ayrımcılık Yasağı ve Türkiye’nin Uyum Sorunu”, *TBB Dergisi*, 2011 (96), s.150-178

Çağlar, Selda: “Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye’de Erişebilirlikleri”, *AÜHFD*, 61 (2) 2012, s. 541-598

Flynn, Eilionoir: *From Rhetoric to Action, Implementing the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, Cambridge University Press, New York, USA, 1. Basım, 2011

Harpur, Paul: “Embracing the New Disability Rights Paradigm: The Importance of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities”, *Disability&Society*, Vol. 27, No.1, January 2012, s. 1-14

Hendriks, Aart: “Promoting Disability Equality After the Treaty of Amsterdam: New Legal Directions and Pratical Expansion Strategies”, *Disability Rights in Europe From Theory to Practice*, (Eds. Anna Lawson-Caroline Gooding), Hart Publishing, Oxford and Portland, Oregon, 1. Basım, 2005, s. 21-33

Jaeger, Paul T.- Bowman, Cynthia Ann: *Understanding Disability, Inclusion, Access, Diversity, and Civil Rights*, Praeger Publishers, USA, 1. Basım, 2005

Kayess, Rosemary-French, Phillip: “Out of Darkness into Light? Introducing the Convention on the Rights of Persons with Disabilities”, Human Rights Law Review, 8:1 (2008) s. 1-34

Kimberlin, Sara E.: “Political Science Theory and Disability”, Journal of Human Behavior in the Social Environment, 19, 2009, s. 26-43

Lepofsky, David - Graham, Randal N. M.: “Universal Design in Legislation: Eliminating Barriers for People with Disabilities”, Statu Law Review 30(2), 2009, s. 97-122

Lord, Janet E. /Suozzi, David / Taylor, Allyn L.: “Lessons from the Experience of U.N. Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Addressing the Democratic Deficit in Global Health Governance”, Journal of Law, Medicine&Ethics, Fall 2010, s. 564-579

Maccallum, Ron: “The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: Some Reflections” Sydney Law School, Legal Studies Research Paper, No. 10/30, March 2010, s. 1-16

Skakespeare, Tom: Disability Rights and Wrongs, Published by Routledge, USA, 1. Basım, 2006

Quinlivan, Shivaun: “The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: An Introduction”, ERA Forum 13, published online: 7 February 2012, s. 71-85

Elektronik Kaynaklar

<https://www.un.org/press/en/2006/sgsm10797.doc.htm> (Erişim T. 15 Şubat 2019)

[https://www2.ohchr.org/english/.../disability/.../ statementh-cdec06](https://www2.ohchr.org/english/.../disability/.../statementh-cdec06) (Erişim T. 30 Ocak 2019)

<https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/frequently-asked-questions-regarding-the-convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html#sqc3> (Erişim T. 5 Mayıs 2019)

<http://www.mdac.info/en/news/un-human-rights-committee-should-uphold-disability-rights-standards> (Erişim T. 1 Mart 2019)